ÓZBEKSTANDA ESTRADA KÓRKEM ÓNERINIŃ RAWAJLANÍWÍ

Zarlıq Bekbergenov – *docent*
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı

Tayanch so‘zlar: estrada, disko, pop, rok, rep, xevi, jaz, jaz orkestri, estrada simfonik orkestr, yakkanavoz, yakka xonanda, VIA, milliy estrada, estrada kompazitori.

Ключевые слова: страдный, диско, поп, рок, рэп, хеви, джаз, джазовый оркестр, эстрадный симфонический оркестр, солист, солист, ВИА, национальная эстрада, эстрадный композитор.

Key words: pop, disco, pop, rock, rap, xevi, jazz, jazz orchestra, pop symphony orchestra, soloist, soloist, VIA, national pop, pop composer.

XX ásirdiń baslarınan baslap xalqımızdıń kóp ásirlik bay muzıka miyrası, tiykarında payda bolǵan mádeniy miyrası keńnen rawajlanıp háweskerlik dógerekleri dúzile basladı. Muzıklıq folklor hám awızeki milliy professional muzıka dep júrgizilgen xalıq qosıqları hám saz-ásbaplıq milliy nama hám qosıqlar etikalıq professional hám háweskerlik jamáátleri dúzile basladı. Solar menen bir qatarda bir hám kóp dawıslı jóneliste ózbek estrada kórkem óneri payda bola basladı. Túrli milliy vokal-saz ásbaplı ansambller, «djaz», «simfo-djaz» orkestrleri háwesker hám professional qosıqshılar hám sazender jetilisip shıqtı. «Estrada» (fransuzsha ESTRADA, latınsha STRATUM) ataması tiykarında taxtadan pol qurıw (saxna qurıw mánisin ańlatadı.

«**Estrada koncerti**» - birdey yamasa hár qıylı kórkem óner úlgilerinen dúzilgen koncert tamashası.

«**Estrada kórkem óneri**» - muzıkanıń bir túri bolıp, kóbinese jeńil saz hám vokal muzıkasınıń shıǵarmaları jıyındısı.

«**Estrada muzıkası**» - túrli mazmunda shıǵarılǵan jeńil, hár qıylı qosıq hám saz-ásbaplıq muzıkanıń bir túri.

«**Estrada kompozitorı**» - estrada muzıkasın dóretiwshi.

«**Estrada jámaatleri atları**», «Estrada orkestri», «Estrada-simfonik orkestri», «Djaz orkestri», «Simfo-jaz orkestri», «Big-bend», «Estrada vokal-saz ásbaplıq ansambli» hám basqalar.

«**Pop muzıka**» (inglisshe - popmusic) - Batıs mádeniyatında keń tarqalǵan muzıka túri. Onıń turleri «Rok muzka», «Xard-rok», «Disko», «Rep», «Xevi», «Blyuz». Bul atamalar XX ásirdiń 50-jıllarınan jáháán muzıkasına kirip keldi.

Ózbek estrada kórkem óneriniń rawajlanıwı XIX ásirdiń ekinshi yarmınan baslap xalıq arasında «estrada», «estrada koncerti», «estrada kórkem óneri» atamaları menen kirip kele basladı. Bul Túrkistan úkesiniń qalalarına Rossiyadan gastrolǵa kelgen koncert tamashalarınan baslanǵan. XX ásirdiń 20-30-jıllarında Ózbekstanda dúzilgen “Ashula va raqs” guruhi, «Mashshoqlar todasi», «Musiqiy etnografik ansambl»leriniń xalıq arasında kórsetken tamashaların «koncert», «estrada koncerti» dep daǵazalawı ádetke aylana basladı.

1927-jılı Ali Ardobus (Ibrohimov) Samarqandta jas háweskerlerden dúzilgen «Kók kóylekler» ansambli Ózbekstanda zamanagóy milliy estrada kórkem óneriniń rawajlanıwında Tamaraxanım (1906-1987) óziniń úlken úlesin qosadı. XX ásirdiń 50-60-jıllarında respub-likamızda estrada jámáátleri tamashagóyler ushın koncertler bere basladı. 1940-jılı Tashkentte M. Jolkov basshılıǵında «Myuzik xoll» estrada jámááti hám Ózbekstan mámleketlik filarmoniyası quramında 1942-jılı estrada ansambli, 1944-jılı N.Zinin basshılıǵında «Simfo-jaz orkestri» dúzildi. Sol ansambllerdiń repertuarında tiykarınan rus kompozitorlarınıń qosıq hám saz-ásbaplıq namalarınan dúzilgen edi. 1950-80-jıllarda zamanagóy ózbek estrada kórkem óneriniń rawajlanıwı XX ásirdiń 50-60-jıllarında respublikamizda estrada jamáátleri qatnasıwında tamashagóyler ushın koncert beriw dástúrge aylana basladı. 1954-jılı Ózbekstan mámleketlik filarmoniyası quramında «Estrada kvarteti» ansambli dúzildi. 1954-jıl «Ózbek mámleketlik estradası» dúzildi hám barlıq jámáátler onıń quramına ótkerildi. Ondaǵı tiykarǵı maqseti estrada muzıkasın rawajlandırıw edi. 1957-jılda, Moskvada jáhán jasları hám talabalarınıń VI xalıqaralıq festivalı ótkeriliw múnásibeti menen Tashkentte «Jaslıq» milliy estrada ansambli dúziledi. Ansambl eki topardan ibarat bolıp, “Milliy estrada ansambli” hám “Estrada ansambli” dep atalǵan. Ansamblge jetekshi sazendeler menen birge B.Zokirov, L.Zokirova, N.Zokirov, F.Sodiqova, R.Nomozov, N.Eshonxojayev kibi qosıqshılar mirat etiledi. Konsert dástirinde kompozitor E.Salixov hám V.Dementevlar tárepinen jazılǵan jaslıq, doslıq, tınıshlıq temasındaǵı qosıqları orın aladı. Festivalda Botır Zokirov óziniń estradalıq qosıqları menen qatnastı hám tamashagóyler

itibarına eristi. 1958-jılı Ózbekstan mámleketlik estrada djaz orkestri dúziledi. Sh.Ramazonov bashılıǵında kompozitor Anatoliy Kroll hám dirijyor Yevgeniy Jivayevlar dóretiwshiliklerin bas orkestr repertuarında «Arabcha tango», afgan xalıq «O, karvonboshi», «Maro bebus» qosıqları, meksikansha «Xayr muhabbat» bir qatar ózbek xalıq qosıqlar sol dáwirdiń eń jaqsı qosıqlarına aylanadı. 1964-jılda kompozitor Enmark Salixov tárepinen «Estrada orkestri» dúzildi. Kelesi jıldan baslap tarlı hám ayırım ózbek xalıq saz áspabları kirgizilgen «Estrada-simfonik orkestri» dep ataldı. 1970-jıli jas atqarıwshılardan dúzilgen "Yalla" (VIA) vokal-saz áspablıq ansambliniń dóretiwshiligi ayrıqsha óziniń tásirin kórsetti. 1971-jıldıń 9-fevralında «Yalla» vokal-saz áspablıq ansambli óziniń birinshi koncert dástúrin tamashagóylerge inám etti. "Yalla" vokal-saz áspablıq ansambli repertuarında qayta islengen ózbek xalıq qosıǵı «Yallama-yorim» bastakor Orif (garmon) Toshmatovtıń «Andijon polkasi» (Sayyor) hám jas kompozitor E.Salixovtıń «Qiz bola» (P.Mo'min) qosıqları tamashagóyler itibarın ózine tarttı hám xalıq arasında keń tarqaldı. Estrada kórkem ónerinde pop-muzıka, rok-muzıkalarınıń vokal-saz áspablıq toparları joqarǵı orınǵa, shıǵıp ketti. «Yalla» vokal-saz áspablıq ansambli óziniń dáslepki koncert dástúrin beriwden baslap tamashagóyler itibarına eristi. Ámeliyatta, jas qosıqshı hám sazendelerdi birlestirgen "Navo", "Sado", "Navruz" sıyaqlı bir qatar vokal-saz áspablıq ansamblleri dúzildi hám ózine tán jónelislerinde dóretiwshilik alıp bardı. Estrada-simfoniyalı orkestriniń dóretiwshilik jónelisi hám janrları hár tárepleme ózbek muzıka kórkem ónerиniń milliylik hám zamanagóylik tárepleri menen rawajlanıp basladı. Jıllar dawamında orkestrdiń repertuarı jańadan, original qosıq hám saz ásbaplıq shıǵarmalar menen bayıtılıp bardı. I.Akbarov, M.Burxonov, Sh.Ramazonov, A.Muhamedov, X.Izomov, E.Salixov, D.Zokirov, S.Jalil, E.Qalandarov, D.Saydaminovalardıń dóretiwshiliklerinde milliy muzıkanıń dástúrlerine tiykarlanǵan. Estrada jónelisindegi bir qatar qosıqlar dóretildi. I.Akbarovtıń «Gazli», «Qaydasan», «Yor kel» (H.G'ulom), «Ráno» (S.Akbariy), «Qor yog'ar» (S.Zunnunova); A.Muhamedovning «Bu oqshom» (M.Qoriyev), X.Izomovning «Kozi xumor» (Sh. Shomahmudov); E.Salixovtıń «Umid» (A.Muxtor), «Qiz bola» (P.Mo'min); D.Zokirovtıń «Kuchalar» (T.Tola); M.Burhonovtıń «Ózbekiston gul diyorim» (E.Vohidov); Sh.Ramazonovtıń «Sevdim dildan» (A.Isroilov); E.Qalandarovtıń «Yor-yor»; D.Soatqulovtıń «Mohigul» (H.G'ulom) sıyaqlı shıǵarmalar dóretildi. 70-jıllardıń basında orkestr jámáátiniń dóretiwshiliginde Botir Zokirov hám Yunus Turayevlar menen birgelikte «Toshkent myuzik-xoll» dúzildi. Teatrlastırılǵan scenariylar tiykarında koncertler shólkemlestirildi. Eń áhmiyetlisi ózbek estrada muzıkası atqarıwshılıǵında vokal-saz ásbaplıq ansamblleri dúzile basladı, estrada qosıqshı hám sazendeleriniń jas áwladları tárbiyalana basladı. Myuzik-xoll jas qosıqshılar ushın haqıyqıy estrada mektebi wazıypasın atqaradı. 1978-jılı Samarqand qalasında «Zarafshon» háwesker estrada ansamblinde estrada qosıqshılıgı ózleriniń dóretiwshilik iskerliklerin baslagan. 1979-jılı «Samarqand» atamasında professional estrada ansambli dúzildi. Usı ansambller 1980-jıldan Samarqand filarmoniyasında 1994- jıldan baslap ansambl Toshkentte dóretiwshilik iskerligin dawam etedi. Estrada ansambli ushın aranjirovka islengen xalıq qosıqlarınan: «Bari gal», «Tanavor», «Lazgi», «Sumbula», «Aylonay», «Dodarakam» (tajik xalıq qosıǵı), «Demadimmi» (túrk xalıq qosıǵı); kompozitor U.Jivayevtıń «Samarqand» (H.Muhammad), N.Musayevtıń «Azizim onam» (Sh.Husanov), E.Salixovning «Sevgi bahori» (H.Muhammad), M.Leviyevning «O'rik gullaganda» (H.Olimjon), A.Rasulov muzıkası hám sózine «Yoqasiz», «Muhabbat bormi dunyoda», «Yallama deyman» (LJiyanov), A.Xolmurodovtıń «Ko'rgim kelar», «Umr bahori», «Taqdir qori» (B.Bobomurod), N.Muhamedovning «Qaldirg'och» (K.Siddiqxo'jayev), Sh.Tursunovtıń «Yaxshi odamlar» (M.Otajonova) sıyaqlı qosıqları menen qosıqshı tınlawshılar qálbinde saqlanıp kelmekte. 1995-jıldan baslap hár jılı «Ózbekstan Watanım meniń» qosıq festivalı, 1997-jıldan baslap hár eki jılda Samarqand qalasında «Sharq taronalari» xalıq-aralıq muzıka festivalın ótkeriw, 1999- jılı «Sado» respublikalıq professional jańa qosıqlar festivalı, 2000-jılı balalar kórkem óner festivalları hár jılı «Nawrız» bayramın belgilew haqqındaǵı qararlar qabıl etildi. Ózbek estradasınıń tiykarın salıwshılar Tamaraxanım, Batır Zakirov, Rano Sharipova, Yunus Torayev, Bahram Mavlonov, Staxan Rahimov, Farrux Zokirov, Mansur Toshmatov, G'ulomjon Yoqubov, Kozim Qayumov, Shaxboz Nizomiddinov, Kumush Razzoqova, Nuriddin Haydarov, Nasiba Abdullayeva, Sultonposhsha Udayeva hám basqa da estrada qosıqshılarınıń baslaǵan islerin Ilham Farmanov, Rawshan Namozov, Azim Mullaxonov, Muhriddin Xoliqov, Ǵiyos Boytoyev, Mavluda Asalxojayeva, Rawsan Komilov, Shahlo Rustamova, Ozodbek Nazarbekov, Gulsanam Mamazoitova, Tashpolat

Matkarimov, Tohir Sodiqov, Dilfuza Rahimova, Sevara Nazarxon, Izzatilla Ibrohimov, Dilnoza Ismiyaminovalar dawam etip kelmekte. Solar menen bir qatarda Rashid Xoliqov basshılıǵında «Shahzod», Muhammadjon Rozimuxamedov basshılıǵında «Shofayz», Doniyor Mamedov basshılıǵında «Bayram», Abdulla Shomag‘urupov basshılıǵında «Nola», Tohir Sodiqov basshılıǵında «Bolalar», M.Toshmatov tárepinen shólkemlestirilgen «Setora» toparı, Umid Shaxobov basshılıǵında «Marjon» toparı, «Sidriz» hám «Xoja», «Toj», «Sarbon», «Diyor», «Bunyod», «Safar» sıyaqlı estrada toparları zamanagóy estrada kórkem óneriniń rawajlanıwına salmaqlı úleslerin qostı. XX ásirdiń 90-jıllarında ózbek estrada kórkem ónerine qosıqshı, Ózbekistan xalıq artisti Yulduz Usmonova óziniń keń diapozonlı jaǵımlı hawazı ózine tán atqarıwshılıq usılları menen kirip keldi. Onıń «Mayda-mayda», «Hamroz» sıyaqlı qosıqları menen shayır I.Jiyanov sózlerine jazılǵan «Tanhoman», «Nilufar gulim», «Yor bolasizmi», «Ayol» (Sh.Salimova), «Ayol oshiq bolsa» (B.Bobomurod) kibi lirikalıq, dártli qosıqları menen birge «Hech kimga bermayman seni Ozbekiston», «Ozingdan qoymasin xalqim», «Xalq bol edim» (Muhammad Yusuf), kompozitor Anor Nazarov muzıkasına «Men nechun sevaman Ozbekistonni» (Abdulla Oripov) qosıqları xalıq arasında keńnen taradı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. O‘zbekiston san’ati. «Sharq» nashriyoti. -T.: 2001.
2. O‘zbeknavo. Ustozlar, yulduzlar, shogirdlar. «Cho‘lpon» nashriyoti. -T., 2000.
3. M.Qoriyoqubov nomidagi O‘zbek davlat filarmoniyasi va «O‘zbekkonsert» birlashmasining arxivi.

REZYUME. Ushbu maqolada turli milliy vokal-cholg‘u ansambllari, «jaz», «simfo-jaz» orkestrlari havaskor va professional qo‘shiqchilar hamda sozandalar yetishib chiqqanligi haqida fikr yuritilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье рассматривается, как выросли различные национальные вокально-инструментальные ансамбли, джазовые и симфо-джазовые оркестры, а также любительские и профессиональные певцы и музыканты.

SUMMARY. This article discusses the emergence of various national vocal and instrumental ensembles, jazz and symphony jazz orchestras, as well as amateur and professional singers and musicians.

ЖУПЛЫҚ ҲӘМ ҒАЛАБАЛЫҚ ЭТЮДЛАР ҮСТИНДЕ ИСЛЕЎ

Гулбаҳар Бекниязова – *доцент*
Лизахан Уразмбетова – *«Режиссура көркем өнери» кафедрасы баслығы, профессор*

Таянч сўзлар: этюд, асар, саҳна, драматургия, сценарий, Станиславский, шароит, педагог, талаба.

Ключевые слова: этюд, произведение, сцена, драматургия, сценарий, Станиславский, обстоятельства, педагог, студент.

Key words: etude, work, scene, dramaturgy, script, Stanislavskiy, circumstances, teacher, student.

Изланиўшең сүўретши өз шығармасын жаратыўдан алдын онлап, жүзлеп сүўретлер сызыўы, характерге қарап этюдлар жаратыўы керек болғаны сыяқлы актёрда этюдлар үстинде сондай изланиўшеңлик пенен ислесиў керек. Бул этюдларға оның турмыслық гүзетиўлери жәмлескен болыўы орынлы болады. Этюдлар көркем шеберликке ерисиў қуралы сыпатында көрип шығылады. Себеби, олар актёрлық оқыўының барлық басқышларында керек болады. Биринши курста студентке таныс болған ойлап табылған этюдлар менен жумыс алып барылса, екинши курста әдебиятлар тийкарында жаратылған жаңа этюдлар жүзеге келе баслайды. Олар қатарына ертек яки пьеса, гүрриң ҳәм романлардан үзиндилер кириўи мүмкин.

Студентлердиң дөретиўшилик ҳәм көркем санасын раўажландырыўда этюдлар айрықша әҳмийетке ийе болып, студенттиң “егерде” яки берилген “шәрт-шараяттағы” дәслепки сахнадағы орынлаўы есапланады. Бул процессте студент актёрлыққа биринши қәдемин таслайды. Этюдлар үстинде ислеўде бир адамлық, жуп, ғалабалық этюдлардан пайдаланылады. Этюдларды орынлаў арқалы студентлер алдында жаңа қурамалы шынығыўлар пайда бола баслайды.